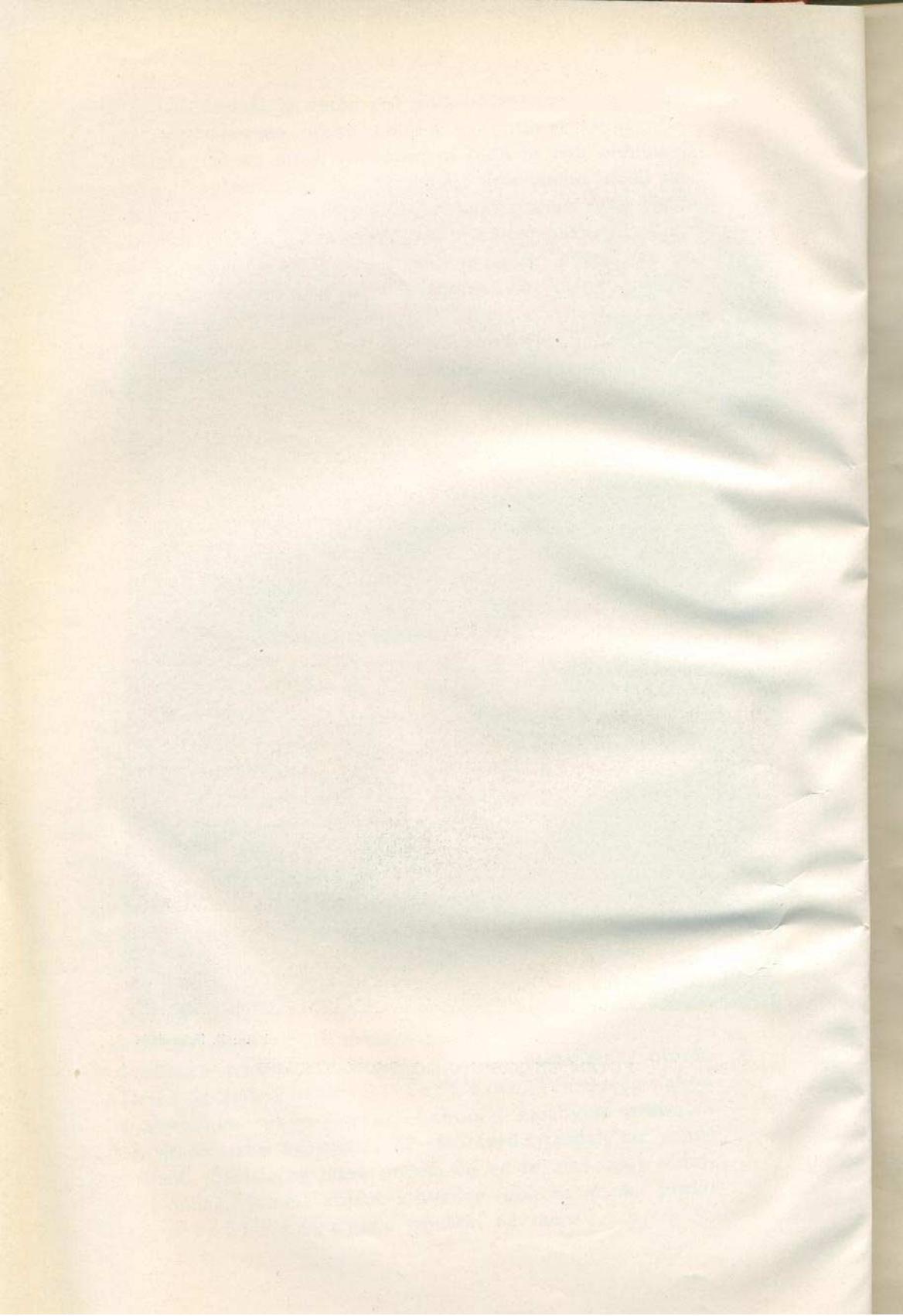




Foto: Z. Zobundžija

PUTEM UZ KUPU U GORSKOM KOTARU



Da li planinu uvijek doživljujemo s čuštvom ugode?

Prof. Lina Horvat (Zagreb)

Stari su Slaveni govorili: »Svijet je djelo Boga, stvoritelja svih dobrih i korisnih bića i stvari, ali i đavla, jer on stvori močvare, zvjerad, otrovne biljke, bolesti i bregove.

Tako su mislili naši davnji pređi, ali s mnogo većim simpatijama nisu susretali planine ni ljudi sve do prošloga stoljeća. A zar ćemo im se čuditi, kad je i danas planina, usprkos razvijene planinarske ideje, mnogome i mnogome čovjeku strani i nimalo prijatni svijet.

A kako stoji prema planini sam planinar? Izgleda malo čudno ovo pitanje, ali moramo znati, da planinar na svojim putevima dolazi u najraznolikija iskušenja. Naročito početnik. Planinar mora da svlada mnogo puta velike napore. Da li ih uvijek svladava zadovoljna lica? Ne javlja li se koji puta u našoj duši kriza, za koju nemamo smjelosti da je označimo velikom neugodom, a koja može da izazove i mržnju. Pa zar bi čovjek, koji doista voli planinu, mogao kad god biti strahovito bijesan na nju. Jest, tako i biva kada, jer predmet ili osobu, koju mnogo ljubimo, možemo u času drugoga raspoloženja mrziti. Nismo li se o tome već uvjerili? Pa čovjek, koji bi u razjarenom raspoloženju bio kadar da čupa sebi i drugima kosu, taj posve isti čovjek u drugome raspoloženju obilazi na putu travku, da je ne pogazi. O raspoloženju veoma mnogo toga ovisi. Raspoloženja nas mijenjaju, da i sami sebe gdjekada jedva prepoznajemo. Inače grubi ljudi, postajemo u prilikama krotka jagnjad i obratno.

Većinom se u opisima s planinarskih puteva čitaju prijatni dogodaji, koji su bili popraćeni ugodnim čuštvima. To je zbog toga, što se radije sjećamo prijatnoga, a na ono se, što je bilo neprijatno, upravo silimo da zaboravimo. Piše se o širokim vidicima, o lijepome vremenu, o šumskoj svježini u doba zapare, o raskošnim krasotama, kojima uopće obiluje priroda — i čovjek bi pomislio, čitajući te lijepe opise: zar neugodnih čuštava na takovim putovanjima nema? Naravno tu i tamo se dopušta, da izbije na površinu po koja neprilika, no obično joj ne damo da rekne koju glasniju. Zar bi to

moguće nepovoljno djelovalo na bilo kojeg čitača neplaninara, pa ne bi ni pokušao da se upušti u naprezanja i junačku borbu? Po svoj prilici ne bi, jer većinom ljudi prosuđuju situacije prema doživljenim iskustvima. Ovako možete vi opisivati ne znam kakove strahote, da se to mnogih čitača neće bogzna kako jezovito doimati, jer nemaju adekvatnog iskustva, koje bi pobudivalo u njima jezu. A planinar, koji je već navikao da bez protesta snosi sunce i kišu, blato i prašinu? On će samo naići na srodne doživljaje, koji će ga podsjetiti na mnogo stopu s njegovih pješačenja.

Mogli bismo reći, da je čovjek, koji jednom osjeti punu sreću na planini — zarobljen. Kao da su ga obmamile gorske djevice, polazi ponovno i ponovno u svijet bregova, ma da ga to stoji često mnogo npora. Sjajna škola, da čovjek ojača svoju volju! I sigurno je, da se ne bi navraćao na planinu, da čuvstvo ugode nije moćnije od svih neprilika, koje čovjeka putem zadeset.

O, i moji planinarski počeci, kao i mnogih poznatih, nisu prošli bez izvjesnih zapreka. Još mi je danas živo u pameti, kako sam prije petnaest godina bila slab i pješak. Trebala sam upravo nadnaravne snage, da mogu doći na Kamene Svatove ili na Medvedgrad. I onda sam nekoliko godina krotila svoju volju Sljemenom, Plješivicom, Okićem i Oštrcem, dok nisam dorasla zamašnjim podvizima. Bodrilo me, što sam kod hodanja opažala vidne olakšice. Kad je čovjek u izvjesnom stepenu istreniran, izlazi na izlete s više ljubavi i volje. Opazila sam, da vani nikada ne može biti dosadno. Svaka stvar, koju vidite, jedno je čudo. O svem možete razmišljati, ako vas je baš volja. I tako sam se priviknula na te vizite u prirodu, da sam osjećala prazninu, ako mi dulje vremena nije bilo moguće izići, kao što svako osjeti prazninu, kad uzmanjka ono, na što se navikao.

Sigurno planinarska ideja nije nikla na selu, gdje je čovjek uvijek više u dodiru s prirodom, već u gradu, gdje se osjeća manjak toga kontakta. Pa mi u gradovima gajimo i nesvjesno cvijeće u loncima i držimo ptice u kavezima, samo da se taj kontakt bilo kako održi.

Idilsku pjesmu nije pjevao čovjek, kojem je vijek protekao na selu, već razmaženi građanin, koji je željan odmora, pošao izvan grada, da se divi i onim sitnicama, koje stanovnik sela ni ne zapaja. Tako je bilo već u staroj Aleksandriji, tako je bilo u starome Rimu, a tako je i danas. Seljak, koji danomice živi uz svoje stado u Velebitu, ili onaj na Srednjem Vrhu, odakle se pruža neopisivo lijep pogled na skupinu Martuljek, ni izdaleka ne vidi u svojoj okolini takovu ljepotu — ako je uopće vidi — kao što je vidi oko gradskog čovjeka. Pojave ne smiju biti svakidašnje, jer time gube

od svoje snage, baš kao što nam i jedna lijepa pjesma dodija, ako je odviše često slušamo. Tako i gradski čovjek, koji je negdje mjesec dana na selu na odmoru, otupi za mnoge pojave, koje inače, ako dođe na selo tek svake nedjelje, i te kako dobro zapaža.

Tom usporedbom između seoskoga i gradskog čovjeka hoću reći, da je planinarenje u prvome redu potreba gradskoga čovjeka, odnosno onoga, koji osjeća, da ima premali kontakt s prirodom.

No nemojmo se čuditi, što nas naši seljaci katkada začuđeno gledaju, gdje nedjeljom udaramo strmim putevima, da se u znoju lica svoga popnemo do svježine i vidika. Oni, koji se za ostalih šest dana u sedmici napate, obrađujući svoju zemlju po žezi i kiši, treba da otpočinu barem jedan dan od napora. Oni zaboravljaju, ne znaju ili ne shvaćaju, da mi gradski ljudi nismo takovim načinom radili kao oni i da imamo protivnu potrebu od njihove — progibati se na svježem zraku. U svom neznanju seljaci znadu zaintačiti: Lako gospodi, samo sjede i ništa ne rade (jer radi samo onaj, koji udara motikom ili sjekirom!). Zgodno je u takovim prilikama kazati po koju dobru riječ našim ljudima, da nas ne smatraju dangubama i da se ublaži ono tipično nepovjerenje našeg seljaka, s kojim on susreće svojega gradskoga brata. Ne možemo mi od seljaka tražiti, da nam podje u susret; zbljenje stoji do nas, koji zalazimo k njima. Budemo li s dobrom voljom pristupali našem seljaku, ne ćemo s njegove strane doživjeti neugodnosti, na koje se poneki tuže.

Kako sam spomenula, dosta neugodnih čuvstava proživljavaju prilikom planinarenja, naročito početnici, ali neka se tješe, jer iste neprijatnosti mogu zadesiti i iskusne planinare. Tako izletničko raspoloženje može da pokvari glavobolja, zubobolja, zapara ili pljusak, koja neprijatna osoba u društvu ili žulj na nozi... itd. Uz takove okolnosti obični se lagodni put pretvara u mučno napredovanje.

Kako sparina i nepovoljni tlak mogu iz čovjeka načiniti planinarsku karikaturu, neka ilustrira ovaj mali primjer. Bilo je to jednoga kolovoza. Uspinjala sam se s jednom kolegicom na vrh visok oko 2400 metara. U dobrom smo raspoloženju pošle od planinarske kuće. Uspon smo olakšavale ritmom jednakih korača. Nakon koja pola sata opazila sam da je taj ritam prestao. Išlo se cipa-capo. Razmak između nas bivao je sve veći. A onda je tišinu prekinuo njezin rezolutni glas:

— Ja nedem dalje!

Taj odlučni imperativ prekinula sam upitom:

— Pa što ti je? Da li ti je moguće slabo?

— Nije. Malo me boli glava.

— E, onda znaš što! Idemo, vidiš, samo do one tratine, da ne budemo na kamenju i suncu. Tamo ćemo sjesti i počinuti.

— Dobro, ali dalje nedemo, — pogleda me izazovno.

— Naravno, — velim ja njoj, a mislila sam u sebi: kad malo odahnemo, proći će ta kriza i ići ćemo dalje.

Sjele smo na travu, grizle čokoladu; zamalo smo se morale smijati našem dijalogu od prije par minuta.

— Bi li nastavile put? — zapitam iz pristojne formalnosti, a ona mi odgovori smijehom i pokroči odmah naprijed.

I opet smo išle neko vrijeme. Razmak između nas postajao je sve veći. A kad su moji koraci zatajili, obazrela se Zdenka na mene. A ja sam već snuždeno sjedila na kamenu, kao da sam promašila glavni zgoditak. Prekinula sam tegobnu šutnju:

— Zdenka, ti idi dalje sama, a ja ću te ovdje čekati. Kakvog smisla ima da idem gore? — provalio je iz mene nemoćni bijes. Ona me zabrinuto pogledala.

— Ovdje me nećeš dobiti, — pokažem joj na neki uspon, visok kojih petnaest metara. Kriza je dosegla vrhunac. Što se moglo? Sjele smo i čekale raspoloženje. Tko bi rekao da i za to treba inspiracije!

Kao da ništa nije bilo, pošle smo nakon četvrt sata dalje. Hodale smo sasvim normalno, dok se Zdenka nije prisjetila, da ovome putu nema kraja ni konca. Zavalila se u jednu stepenicu, obraštenu travom kao u fotelj, i ni makac. Ja sam slijedila dobar primjer... Nedaleko nas paslo je stado ovaca. Čupkale su izvrsnu gorsku travu. I mi smo je griskale. Valjda zato, da se tek nešto radi. Šutile smo obe. Izbjegavale smo i međusobne poglede. Sigurno su bile u obim glavama urotničke misli. Oko nas su se skupile ovce i tako su se zablejale u nas, da nas je ta slika morala raspoložiti.

Da iskoristim vedri bljesak raspoloženja, ubacim na brzo:

— Vidiš, sada smo već na 2300 metara visine, pa sramota bi bila, da ne dođemo na vrh...

U nama je zatitrala žica časti, koja više nije dala da se ispolji neodlučnost. Ovih posljednjih sto metara uspona oteglo se doduše u duge, zavojite serpentine, ali hodalo se konačno junački, jer je nadvladano neraspoloženje. Bit će da je sparina popustila. A kad smo na glavnom vrhu opazile željeznu kutiju za knjigu i stampilju, pohitjeli smo bez ikakva umora užbrdo da vidimo, tko će prije. Jurišem smo osvojile brdo, stupivši u isti čas na vrh.

Sada smo upravo objesno ismjehivale naše cjenkanje s brdom. Gle, gotovo cijeli put do vrha prošle smo kao kovčezi, da ništa niješmo vidjele. A oko nas je bila raskošna ljepota. Sada, kada nismo više bile zabavljene ličnim tegobama, mogle smo se predati potpuno užitku. U nevezanim mislima prolazi u takovim časovima kroz mozak osjećaj sreće, koji bi se otprilike mogao izreći jedno-

stavnim rijećima: ni s kim na svijetu ne bih se sada mijenjala! To se može lično osjetiti, ali i vidjeti u očima partnera.

Gdje su sad oni, koji govore: kako ti se hoće penjati, umarati, gubiti kilograme?! — Uzalud im tumačiti, kakovo zadovoljstvo i samopouzdanje stvara ovakova pobjeda, kad stopu po stopu (i još k tome kraj ovako mučnih okolnosti), osvajaš brdo, da mu konačno ipak sjedneš na tjeme. Gdje su? A, Bože moj, dva pretstavnika od njih tu su. Na vrhu...

*

Kako tek žulj na nozi može zagorčiti život, zna svatko, koga je jednom smetao. Jednom sam na povratku s Alpa jako nažuljala nogu. Hodali smo romantičnom dolinom Kokre. Idući tako cestom, pred nama se pokazao veličanstveni Triglav sa svojim snježnikom. Nikada nisam osjećala toliku mržnju prema nekoj planini, kao onaj čas. A upravo smo nakanili da produžimo put do njega. Bijesnim sam pogledima šibala brdo, o kojem sam godinama snatrila. Do tada nisam znala da se uopće može nešto takovom zloradošću gledati. Držim da jedino od sramote pred društvom nisam sjela u Kranju na vlak za Zagreb.

Kad sam se preobula i potetošila bolno mjesto, bila sam spremna i za podvige jačega karaktera. Drago mi je bilo, što sam »ono« sama progutala. Sada bih bila nišan za mnoga peckanja. Tek kad se nakon nekog vremena poveo razgovor o vraćanju dolinom Kokre, došlo je na javu, da nitko nije bio ni najmanje oduševljen onoga časa pojmom veličanstvenog brda. Sad mi je bilo jasno, zašto smo svi stupali poniknute glave, potrkivajući kamenje. Vukli smo se u takovim razmacima jedan od drugoga, kao da smo se svi poprijeko posvadili. Jer jednoga je morio glad, drugoga je nažuljalo i t. d.

Doista u nama se bude estetska čuvstva tek onda, kad je u nama podmirena neposredna potreba. I čim smo odstranili uzročnike naše pokunjenosti, Triglav se svima svidao. Ružno i lijepo zavisi o prilikama, u kojima se pojavljuje.

*

Mogla bih navesti čitav niz primjera, kako silno čovjeku oteščava put neispavanost. Sjećam se, kako mi se jedan krasni ljetni dan pretvorio u pravu Golgotu.

Noću sam doputovala do Gospića. Neispavana sam pošla s društvom, koje me već dolje dočekalo, prema Visočici. Ravnicom je još islo, ali kad je otpočeo uspon, morala sam prikupljati snage svakih deset koračaja. Konačno sam sasvim klonula. Najviše me dotukla nemoćna srdžba, što svojim postajkivanjem kočim napre-

dovanje onima, koji su bili sa mnom i koji su na mene drugarski čekali.

Najteže je bilo upravo na »Kalvariji«. Taj put mi je bio toliko zagorčen, da me nisu interesirale ni jagode, kojih je bilo naokolo u obilju. Kod Ivina Vrela bio je počinak. Jedva što sam sjela, izvrnula sam se u hladu bukvika i zaspala. Bio je to dubok san, neophodno potreban, koji nije potrajaо dulje od pet, šest minuta, ali koji me je toliko okrijepio, da sam bez teškoća nastavila ugodni put na Visočicu.

*

Planine mogu biti jezovito lijepe. Neki ih ljudi drugačije ni ne zamišljaju. I meni se već učinilo, da ti ljudi imaju donekle pravo.

Bio je neobično vlažni srpanj. Zato sam sa sestrom poduzimala »alpske ture« pod kišobranom! Jednom smo se tako uputile u dolinu Krnice. Oko plačnih vrhunaca vijale su se crne oblačine. Bilo je turobno i mračno kao u norveškom fjordu. Iz guštare je iznenada pred nas skočio srndač. Za tren je nečujno nestao.

— Hm, to je samo srndač — pomislim, — a da dođe jelen? — Već se hvatao mrak. Kiša je jednolično padala, kao u kasnu jesen. S jedne šumske čistine otvorio nam se pogled. Iz mraka se na nas zlobno cerio zeleni snježnik na Prisojniku. Podilazila me jeza, kao da čitam kakovu Andersenovu priču o brdu, koje ne poznaće milosrđa. Bez riječi smo pobrzale natrag. Taj teški, ledeni i jezoviti ugođaj toliko nam se usjekao u dušu, da i danas još jedna drugoj znamo naveče dobaciti, ako je nevrijeme: »Šteta, da nisi sada u Krnici...«

Pa ipak, to je bilo u dolini. U drugoj sam situaciji bila, kad me je oluja zatekla 2500 m visoko. Najprije je počela padati kiša, uz moćni trijesak gromova, da se doskora pomiješa s tučom. Ma da je bio kolovoz, iz svega toga je izašla gusta snježna mečava, koju je zanašao jak vjetar. I to sve nakon divnoga jutra! Krajnjim sam se naporom održala tada na neprijatnim kliskim pećinama. Nije to bilo prijatno proživljavati onaj čas. I kome bi bilo ugodno, da mora promočen do kože, smrznutih ruku i nogu, snježnom mečavom trážiti put toplime ognjištu. Pa ipak, kako je to, da se toga danas sa zadovoljstvom sjećam? Bit će zato, što mi je taj dogodaj mnogo podigao samopouzdanje. Svojim vlastitim naporom svladala sam velike teškoće. Prevarila sam smrt i utekla joj živa i zdrava!

Daleko veću ugodnost pobuđuju u našem sjećanju doživljene neprilike, koje smo sretno prebrodili, nego obični prijatni doživljaji. Jer trud i napor podižu vrijednost stvarima.

Prošla su duga stoljeća i tisućljeća, da se čovjek tuđio od planina. One su nekoć bile stanovi bogova. Barem nešto od prostodušnosti i vredrine tih starih stanovnika planina neka uđe u dušu današnjeg planinara. Budimo svjesni, da je planinarska ideja jedan dobitak u kulturi čovječanstva, jer svojim načelima izgrađuje boljeg čovjeka širokih i smjelih pogleda. U planini se učimo pregarati, jačati svoju volju, a i jedan drugome pomagati, više no inače. Zato moguće pristupamo planini blagdanskim raspoloženjem. Želimo da budemo jedan drugome ugodni. Bolji smo, jer smo bliži jednostavnosti i istini. Manje smo zavidni, jer je sve što gledamo oko sebe naše, dok smo tamo. I bisti potoci i zelena trava i lisnate šume i bijele pećine i modro nebo i ono nebrojeno cvijeće. To je duhom naše i od svega toga donosimo kući u duši čitav kapital, koji nas hrani lijepim uspomenama.

Iz pojedinih doživljaja, koje proživljujemo u prirodi, stvara se u našoj duši sklad, koji neobično pobuđuje estetsko osjećanje. A to danas nama treba. I ne žalimo truda i neugodnosti, koje nas na planinskim stazama i putevima neće mimoći. Ne žalimo, jer sve to ima svoju pravu svrhu.

Kroz Žumberak

Dr. Ljubica Virag-Drašković Svoboda (Zagreb)

Žumberačko se Gorje diže od pravca Karlovac—Zagreb postepeno sve na više do granice hrvatsko-slovenske, t. j. do bila Gorjanaca ili Uskočkih Planina, gdje se nalazi i najviši vrh Sv. Gera (1181 m). Taj je kraj omeđen sa sjeveroistoka Savom, sa sjevera Krkom, prema kojoj se Gorjanci strmo ruše, a na jugu je granica Kupa. Gorje ispresijeca mnogo potoka kao Kupčina, Drenovac, Radilovac, Brebrovec, Draga, Reka i t. d., koji teku prema Kupi. Ostali potoci, Gradna i Bregana, teku prema sjeveroistoku u Savu. Ti su potoci izdubli duboke i strme doline, i tako su taj masiv ispresijecali u mnogo pojedinačnih gorskih skupina. U Žumberku glavna cesta vodi iz Jaske i Karlovca u Krašić, blizu Kalja, kroz Stojdragu u Samobor. Druga važna cesta spaja Karlovac i Jasku sa Sošicama. Te ceste prolaze kroz prekrasne krajeve, spuštaju se u duboke doline i penju se visoko po obroncima brda.

Dva dana nakon oluje, koja je poharala Samobor, pošli smo u to naše izletište. Prvi naš korak bio je upućen u hidropetsko kupalište; — no kojeg li iznenađenja! Sav bazen do gore bio je zatrpan mokrim pijeskom. Ljudi su u tačkama odvažali taj mulj, izgledalo je da će za

taj posao trebati najmanje osam dana. A kako je samo okolica kupališta izgledala, sve poharano, trava zasuta pijeskom, sve biljke povalone, kao da ih je neko prevaljao valjkom; plotovi porušeni, a mjestimice velike jaruge pune vode. Ni samo mjesto nije bolje izgledalo. — Zabrinuti Samoborci izvukli su iz kuća na ulici i dvorišta svoje mokro pokućvo, pa sušili na suncu. U glavnoj ulici voda je mjestimice dosegla 1.20 m, vidjelo se po mokrim zidovima; gdjegdje je prolazila kroz prozore u sobe. Na trgu su upravo zakapali ogromnu jamu, što ju je izdubla voda. Nismo vjerovali da onaj mali 10 cm duboki potocić Gradna može počinjiti takve strahote. Kad smo se nagledali te nevolje, pošli smo na Šmidhenovo kupalište, gdje se moglo kupati, jer leži izvan dohvata Gradne.

U predvečerje krenuli smo prema Lipovačkom domu na noćenje. Na tom inače lijepom i položitom putu uz potok, teško smo se izmučili. Već na križanju cesta prema Rudama upozorio nas je banovinski inžinir, koji je pregledavao razrušeni most preko Gradne, da ne ćemo tako lako doći do Smrovišća, jer da je cesta nestalo. Bili smo uvjereni da se šali, jer kako bi mogla cesta nestati. Doskora smo se uvjерili u ispravnost njegove izjave. Već u spremištu ribarskog društva sve je bilo razrušeno, bazeni za ribe posve zamuljeni, a ribama ni trača. Dalje smo sve teže prolazili, namjesto ceste nalazilo se korito potoka duboko 2—3 m. Sad se valjalo verati uzbrdo po obroncima brijege, kroz šikarje i šumu, da se moglo dalje, ili smo morali gaziti kroz vodu, jer je čitava dolina bila pretvorena u neprohodno porjeće Gradne. Kukuruz, grmlje i trava bilo je posve poleglo, mostovi preko potoka bili su bačeni 50 m daleko, a velike jaruge i polomljeno drveće pokazivalo je divlje haračenje potoka i oluje. U mraku smo stigli u dom, koji je bio pošteđen od nevremena.

U ranu zoru prije izlaza sunca, po velikoj hladnoći za početak kolovoza (11° C) krenuli smo u Žumberak. Prvi naš cilj bilo je gorsko selo Draganoš. Vedrina, svježina i debela rosa oduševila nas je i povećala našu poduzetnost. Brzo smo se uspeli do Draganoša, odakle nam se otvorio vidik sve do Sv. Gere. Odavle smo pošli ravno prema Pvalnici, ne htijući slušati seljake, koji su nam savjetovali da podđemo zaobilaznim putem. Gazili smo kroz šumu i neprekidno grmlje duboko dolje do potoka, pa onda opet strmo gore. Odsad smo oprezniji bili, slušali smo savjete i lijepim šumskim putem došli smo nakon 4—5 sati hoda u selo Pećno. Selo je bilo pusto, stanovnici su bili u polju, a djeca koja su bila kod kuće ili su u trku bježala od nas ili su nam nudili šljive bjelice. Ovdje smo se odmorili i u hladu proveli danju žegu. Vrlo nas je razveselila jedna djevojčica, koja nam je donijela na poklon od župnikove žene punu pregaču zrelih bjelica. Gorjanci su

nam već bliže bili, jasno su se razabirale livade, koje su se prostirale do samoga vrha.

Oko 4 sata nastavili smo s pješačenjem prema S o š i c a m a . Za počela je prava kalvarija. Iz Pećna se put postepeno spuštao prema malom potoku, odakle se trebalo uspeti do sela Đurići, no jedva smo se uspeli za nekih 200—300 m, opet je započelo spuštanje u sutjesku po mokroj travi i skliskom blatu. Ovdje nam se pružila lijepa slika. Na dnu duboke doline bio je mlin na potoku, koji se provlačio među strmim klisurama obraštenim grmljem. Nažalost opet smo se morali uspinjati, strmo kao po ljestvama. Prilično umorni došli smo u oveće selo Drašći Vrh. Kuće su kao i u ostalim selima drvene, nablizu sagrađene. Ljudi su nas svagdje začuđeno sretali. Svagdje su nam se tužili na težak život. Ta ni zdenaca nemaju u selu, jer su na brijezu, pa moraju daleko na izvor ili potok po vodu, cesta je malo, zemlja slaba, a k tome i loša godina, pa kako da se onda živi. Potomci slavnih senjskih uskoka žive ovdje već dulje od tri stoljeća oskudno i bijedno. Nitko se ne brine za te krajeve, dapače je i sama priroda ovdje vrlo škrta.

Iz nedalekog sela Željenzog na glavnoj cesti spuštali smo se ponovno u dolinu prema Kupčini. Divna široka dolina sa svježim poljima. Prošli smo slikovito selo Kupčinu i Stupe, koje leži poviseno. Već smo bili prodrli duboko u samo gorje, sa svih strana opkoljivali nas bregovi. Opet je započelo penjanje, nadali smo se da je to posljednje, snage su nas ostavljale. Sumrak se spuštao, u velikoj daljini video se Japetić, koji je nadvisio ostalo gorje. Nakon jednog sata hoda uspeli smo se za nekih 600 m, prošli smo još jedno selo. Sušretali smo posljednje pastire, koji su se sa stadima ovaca i koza vraćali kućama. Put, zapravo cesta, bila je posve zaraštena travom, već smo posumnjali, da taj zapanjeni put vodi u Sošice. Nigdje ljudi, ni traga kakvom rasvijetljenom selu ili barem kućici. Napokon smo došpjeli na glavnu cestu; doskora smo u mraku razabrali dvije oveće crkve. Bile su to Sošice, mračne i u prvom snu. Ušli smo u oveću jednokatnicu, teško smo pronašli ukućane, ali vrlo smo bili zadovoljni, kad smo saznali da je to gostionica. Prijala nam je kajgana i izvrsno mlijeko nakon 10-satnog napornog hoda iz Lipovačkog doma. Čisti i udobni kreveti još su nas više oduševili.

Ujutro je u Sošicama bilo vrlo bučno, vršilo se strojem, svi su Soščani bili prisutni. Po suncu i po ugodnoj gorskoj svježini krenuli smo na sv. Geru po uputama našeg simpatičnog domaćine Nikole Radića. Premda je vrh Gorjanaca bio posve blizu, ipak smo do njega trebali oko 2 i pol sata. Većinom smo išli po strmim pašnjacima ili kroz bukove šume. Livade su bile prostrane, pa smo si zamišljali kako

bi ovdje lijepo bilo krasno skijanje. Od uspinjanja i ljetnog sunca sve je postajalo toplije, konačno nas je markacija odvela na visoki plato djelomično obrašten šumom ili pokriven krasnom planinskom travom. U sredini diže se drvena piramida, na koju vode ljestve. S nje se otvara divan vidik, vidjelo se čitavo žumberačko gorje, sve do dalekih pokupskih ravnica. Daleko u magli nadvisio je sve vrhunce Japetić, odakle smo jučer došli; pod nama prostirale se strme livade i stare šume. U Gorskom Kotaru video se Risnjak, Sniježnik i mnogobrojni vrhunci, Alpe su bile u magli, jedva smo naslućivali Kunu i Lisac, ali zato se vrlo jasno vidjelo Novo Mesto, Krka i čitava nizina do Save u Sloveniji. Vrhunac je 1181 m, hrvatski se zove Sv. Gera, dok ga Slovenci nazivaju Trdinov Vrh. Odmah kraj piramide nalaze se dvije male urušene crkvice: Sv. Gere i Sv. Ilike. Jednu su svojatali Hrvati i spada grkokatoličkoj crkvi, dok je druga pripadala slovenskim katolicima. Po prići često je tu dolazilo do tučnjava između Hrvata i Slovensaca za vrijeme proštenja, dok konačno nisu napuštene kapelice, pa se danas još nalaze samo temelji i zidovi obrasli grmljem i bršljanom.

Do u predvečerje uživali smo u krasnim vidicima i planinskoj svježini, počivajući u bujnoj travi. Naš daljni cilj bilo je Novo Mesto. Brzo smo se spuštali strmim puteljcima uz crkvu sv. Miklavža i oko osam sati našli smo se, na naše veliko iznenađenje, namjesto u Novom Mestu u selu Orehovići, 14 km daleko od cilja. Ne pazeći na markaciju skrenuli smo odviše na istok. Požurili smo se još u Mokro Polje na glavnoj cesti, gdje smo namjeravali stići na autobus, koji vozi iz Brežica u Novo Mesto; — ali taj nam je utekao. Nije nam drugo preostalo već da prilično umorni pješačimo u gustom mraku još 12 km do Novog Mesta. Međutim nas je u tamnoj borovoј šumi došigao jedan automobil, s pravom »indijanskim vikom« zaustavili smo auto. Vlasnik auta brzo se na nas smilovao i mi presretni bili smo za 10 minuta u Novom Mestu.

Usprkos prilično napornom izletu bili smo sretni i zadovoljni, da smo vidjeli i upoznali i taj dio naše domovine.



Daljine zovu . . .

Zlatko Milković (Zagreb)

Želimo li uočiti pravu i potpunu sliku ličnosti Mirka Seljana, koji je centralna figura svih tih putovanja, istraživanja i lutanja svijetom, gdje se upravo nekim nesuvislom vrtlogom isprepliću avanturnistički podvizi sa znanstvenim radom, ne možemo, a da se malo dublje i pobliže ne zaustavimo na historiji. Ne možemo ga isključiti iz čitavog niza učenjaka i istraživača, koji su se u historiji otkrića nizali i prije, a i poslije njega u neprekinutom lancu, čije se karike usko vežu jedna na drugu. Istrgnut iz kompleksa tog cijelokupnog istraživanja ispala bi njegova snažna dominantna ličnost blijedo i papirnato. Zahvatiti ga opet onako, kako se do danas shvaćalo, pripovijedalo, a i — doduše rijeđe, ali ipak i — pisalo, značilo bi samo promatranje njegovog sloja, ali ne zadiranje niti za milimetar u njegovu unutrašnjost.

Prema pričanju, kojeg smo do sada slušali o braći Seljanima i o njihovim putovanjima, to su zapravo bili samo putnici, avanturnisti, »globetrotteri«, koji su putovali svijetom samo zato, da putuju; koji su sviranjem na violinu i frulu služili novac za daljnja putovanja i koji sa naukom nemaju apsolutno nikakove veze. Takovih »globetrottera« mi možemo danas susresti na svakome koraku. Oni zalaze u svako dvorište i pjevaju ispijenim glasom stare i već otrcane šlagere uz pratnju gitare ili klavirharmonike (ako ih uopće imaju!), a »ljudi dobrega srca« bacaju im kroz prozor pol-dinarke. Takovi putnici zaslužuju samo naše sažaljenje, jer ih bijeda goni s jednoga mjesta na drugo i nemaju doma, gdje da se ogriju i da se odmore. Toga danas imade više, nego li je bilo u doba Seljana. Teške ekonomске prilike i socijalni položaj tjera te bijednike od kuće u svijet. Nitko ne će doći na namisao o jednom takovom »globetrotteru«, a ako se ipak to radi, onda se opisuje ne pojedinac, individuum, već čitava kasta takovih ljudi, a oni su samo fragmenti takove sredine, kojoj pripadaju.

Kod takovih ljudi, kao što je Seljan, postoji jako razvijena individualnost. Njihov duševni život nadmašuje okolinu, iz koje su izrasli i oni strše iz svoje sredine poput osamljenih jablanova, izraslih iz nizine, pokrivenih grmljem. Govoriti o takovim ljudima znači govoriti o snažnom intelektu, koji, gonjen vlastitim nagonom, prolazi svijetom i povlači konačni rezime svoga života. Takovi ljudi putuju svijetom otvorenih očiju i malo pomalo skidaju pokrov sa tajne, koja prekriva Zemlju. Seljan je u svome rukopisu pod naslovom: »Od Buenos Airesa do Tihog Oceana«, napisao ove riječi: »Um ljudski rabi neznane sile, te prevaljuje naš Kozmos, uzdiže se i veže

misli i smijuć se govori: mal si ti, moj dragane, a poslije mog opstanka materijalnog, ako i primaš od materije dio materije, koja ti pripada, tražit će moj duh dalje nove krajeve i istinu — gdje? ne znamo, nu vidjet ćemo i to . . .»

Nešto slično napisao je i Aleksander von Humboldt u predgovoru prvom izdanju svojeg najpoznatijeg djela »Ansichten der Natur«. On kaže: »Sve oko nas upućuje nas na vječno utjecanje fizičke prirode na moralno raspoloženje čovječanstva i na njegovu sudbinu. Takovim potisnutim osjećajima posvećeni su listovi ove knjige. »Tko će se spasiti iz valova ove životne oluje?« čujem šantanje iz svakog grma prašuma i to pitanje lebdi povrh nepreglednih stepa i visokih, kamenitih leđa golemih Anda. A tome šaptu odgovara kor nevidljivih:

»Auf den Bergen ist Freicheit! Der Hauch der Grüfte
Steigt nicht hinauf in die reinen Lüfte;
Die Welt ist vollkommen überall,
Wo der Mensch nicht hinkommt mit seinem Qual.«

Ti ljudi sa dušom prilaze Prirodi. Kao što zoolog, ako hoće da upozna životinju, koju proučava, secira njen tijelo i upoznaje položaj pojedinih organa, njihovo značenje i funkciju, tako i ti vječni lutaoci seciraju zemaljsku kuglu. Zemlja se okreće ispod njihovih nogu, vrti se i svakog im časa pokazuje novu stranu svoga tijela.

A ništa nije tako neistraženo i nepoznato kao Zemlja. Ispravno je naglasio jednom neki astronom, da mi bolje poznajemo k nama okrenutu polovicu Mjeseca, nego li vlastitu Zemlju, na kojoj živimo i na kojoj se krećemo. Deset hiljada godina čovječanstvo istražuje Zemlju i još uvijek je nismo upoznali. Čitavi kompleksi kontinenata ostaju za nas još i danas tajnom. Afrika, centralna azijatska visoravan, Južna Amerika, Australija, pa konačno Antartik, kome su još i same granice hipotetičke — sve su to predjeli, koji čekaju na čovjeka. To je samo površina Zemlje, tanka, neobično tanka ljsuska litosfera, neki čudesno isprepleteni konglomerat kopna i mora, koji je tako tanak spram promjera zemaljske kugle, da ga na obične školske globuse u točnome razmjeru niti u milimetarskoj dubini ispod površine ne bi mogli prikazati. Sve što je ispod toga, je užarena, žitka masa, koja kuha i vrije tik pod našim nogama, a mi se tako sigurno krećemo po njoj, kao da sjedimo u Abrahamovom krilu.

Na sve strane ostaju nam otvorena pitanja. I baš ovakovo neposlusno čeljade, kao što je Zemlja, hirovito i nestalno, još više uzbudjuje maštu ljudi i u njima se razbuktava znatiželja, koja uvijek goni i goni naprijed. Želja za saznanjem — konačno potreba, da se što bolje upozna ono tijelo, na koje smo vezani čitavim svojim ži-

votom od rođenja pa do smrti. Što nam više stavlja zapreka, to nas više mami. U čovječjoj naravi počiva već od onih prvih početaka negdje duboko u nama zapretana iskra vječnog traženja onog, što nam se pričinja tajanstvenim. I što je taj predmet naših istraživanja dalje od nas i nedokučiviji, to je veća snaga i moć njegove privlačivosti.

Samo tako i na taj način možemo si rastumačiti i predočiti jasno, koja je moć ovladala ljudima Seljanova kova, da su svakog dana srljali u sve veće i veće opasnosti. Svaka glavica Anda privlačila ih je i zvala; opasnosti su zivele sa svih strana, ponori i brda, nepregledne prašume, iz kojih zijeva smrt i propast na sva-kome koraku, beskrajni pampasi, gdje se nebo ljubi s ravnicom, ispržena golet Afrike i neprohodne Abesinske planine, tajanstvena jezera sakrivena čitavim kompleksima kontinenata — sve je to ono, što uzbuduje maštu. U Seljanima je prvenstveno počivala avanturička duša, koja se od duše ostalih avanturista razlikuje po tome, što njima vlada snažan intelekat, koji ravna čitavim njihovim životom. Te dvije komponente daju konačnu rezultantu — njihov život.

Ti isti faktori formirali su i duše ostalih istraživača. Već u starome vijeku ljudi su putovali svijetom, samo je onda svijet bio mnogo manji, nego li danas. Onda je čitav svijet predstavljao samo mediteranski bazen — sve ostalo bilo je nepoznato i nepristupačno. Prava groznica istraživanja prostrujila je svijetom koncem srednjega vijeka i prvim godinama novoga. Prvi veliki moreplovac svijeta bio je Cristobal Colon. Bilo je putnika i prije njega. Uvijek je bilo ljudi na svijetu, koji su prolazili zemljom, plovili morima i obilazili daleke i nepoznate krajeve. Uvijek je bilo ljudi, koji su u sebi osjećali onu božansku iskru istine, da se što više približe njoj i da upoznavanjem svoga okoliša upoznaju sami sebe.

Daljine su zvali uvijek, a zovu još i danas. Na tisuće i tisuće ovakovih putnika prolazilo je svijetom, nepoznati i zaboravljeni, prepusteni sami sebi i gonjeni sami od sebe uvijek dalje. I ti su neznanci pridonijeli mnogo historiji čovječanstva. Nikada mi ne ćemo sazнати, tko su bili ti neznani putnici. Bili su to mnogi i mnogi primitivni Víkinzi i Kelti, Rusi i Španjolci, koji su primitivnim svojim brodovima na vesla i jedra, s nesigurno građenim trupovima, odlazili na daleko more, izvrgnuti i suncu i vjetru, valovima i santama leda, koje su nečujno u samrtnoj tišini sjevera plovile, nošene strujama mora i topile se na tracima juga, isto tako kao što se tope i nestaju uspomene na te hrabre putnike. Preko njih su uvijek prelazili vjekovi i tonuli u historiji, kao što su njihovi brodovi tonuli u valovima.

Često puta je povijest nepravedna. Ona ima svoje miljenike i svoju pastorčad. Jedne podiže, a druge uništava; jednima laska, a druge tuče i ubija vjekovima i zaboravi. Sa životima tih ljudi nestaju i njihova djela. Ono što su učinili, postaje doduše svojinom čitavog čovječanstva, ali oni sami gube se i nestaju. Slabiji podliježe jačemu — pojedinac masi, koja preko njegovih stradanja i patnja kreće boljoj budućnosti.

Malo imena sačuvano nam je iz daleke prošlosti do danas. Jedno od takovih imena je Marco Polo. On se rodio na Korčuli u 13. vijeku, oputio se na daleki i nepoznat Istok, proputovao ga zajedno sa svojim ocem Nikolom i jednim stricem, došao na dvor kineskoga cara, živio тамо godinama i konačno se vratio natrag u svoju domovinu. Od njega potječu prvi putopisi. On je prvi prstom pokazao na onda još nepoznato kinesko carstvo, koje je čamilo zatvorenio unutar svojih golemyih zidina i živjelo svojim posebnim životom. On je prvi počeo znanstveno obrađivati materijal skupljen na dalekim putovanjima i pokazao, kako je potrebno poznavati tuđe krajeve, jer se nikada ne zna, kakove nam to koristi može donijeti u budućnosti.

Marco Polo je pokazao, da postoji još jedan svijet osim Evrope, svijet dalek, ali zanimljiv. Od onih ljudi, s kojima mi nismo bili u vezi, mogli bismo imati mnoge koristi. Političke i ekonomске veze dvaju zemalja moraju imati svoje preteče — a te preteče su putnici, koji upoznavaju dotični kraj i istražuju ga, na koji bi se način moglo eksplorirati prirodno bogatstvo i izvući što veća ekonomski korist. Tako je uvijek korisno spojeno sa zabavnim, jer štogod pokušamo i štogod radimo, ne možemo nikuda iz svoje vlastite kože.

To najecanje u otkrivanju novih predjela prešlo je u pravu groznicu nakon otkrića Amerike. Čitava legija učenjaka, avanturista i — otimača odlazilo je na novo otkriveni kontinenat. Prvi zbog nauke, drugi zbog pustolovina i misterija, o kojima su čuli pripovijediti u carstvu Inka, a treći zbog zlata i fantastičnoga blaga, koje ih je čekalo preko mora. Ta je grozница zahvatila čitav svijet. Zaraža je sa pojedinaca prešla na čitave narode; Španija je predvodila i osvajala novi svijet; Aragonska i Bourbonska se zastava vilala nad porušenim i popaljenim kućicama Indijanaca, koji su umirali stisnutih usana, a da nisu odavali, gdje se nalazi sakriveno bajoslovno blago njihovih otaca.

Uzroci su na prvi pogled bili različiti, ali ako ih sve svedemo na njihovu primarnu osobinu, onda vidimo, da svi oni imaju u sebi samo jedno jedino porijetlo, a to je pustolovna narav usađena u čovjeka. Tome podliježe i Kolumbo i Amerigo Vespucci, pa i sam

Cortez, koji je prvi donio puščana taneta na američko tlo i potocima razlijevao nedužnu indijansku krv.

Kroz vjekove i vjekove se to nastavljalo uvijek tako i uvijek isto. O moreplovcima i istraživačima napisane su već čitave biblioteke. Kada se osvojila Amerika, otkrila se Australija. Kasnije su došli na red polovi. Najprije sjeverni, onda južni, pa tada opet sjeverni. Jedne su privlačili tropi, druge opet polarni krajevi sa čarobnim magnetskim rasvjetama u atmosferi, vječnim kristalnim nebom i tajanstvenom polugodišnjom noći. Uvijek imade nešto, što mami i zove. Čovjek treba samo jednom da shvati zov Prirode i nikada više u životu ne će imati mira. Ona ga osvaja i potpunoma ga zarobljuje za sebe. Čas umilna, čas opora i ubilačka, koja nošena jednim jedinim svojim hirom — a to je bezosjećajnost — ubija baš onda, kada se stoji pred najvećim otkrićima i ponovno se zamata velom šutnje, koja traje vjekovima.

U novije doba nekoliko je Hrvata otkrivalo nepoznate predjele svijeta. U čitavim legijama istraživača njihova se imena gube, tim više, što su rijetko koji bili vođe takovih ekspedicija, već su se obično nalazili samo u pratnji. Time nije niti najmanje umanjena njihova važnost; kod svih se takovih ekspedicija gleda na čovjeka pojedinca, a ne na ime. Svaki je jednakovo važan i jednakoto potreban. U borbi sa Prirodom moraju svi oni da žive i da se bore jedan za drugoga i nigdje nije tako jako razvijen osjećaj zadrugarstva, kao na teškim i opasnim ekspedicijama. Niti bi učenjaci mogli vršiti svoja istraživanja, sakupljati materijal i otkrivati nepoznate predjele bez pratnje, niti bi se pratnja mogla otpusiti na putovanja bez njih.

Jedan od najvažnijih ovakovih Hrvata-istraživaoca u novije doba je Požežanin L e r m a n, koji se nalazio u pratnji S t a n l e y a i putovao s njime po Kongu. Premda se Lerman nalazio »samo« u pratnji i bio posvema obični član ekspedicije, a vođa joj je bio Stanley, ipak nitko ne može tvrditi, da je Lerman igrao samo beznačajnu ulogu kod takovih putovanja. Dovoljno nam je da otidemo samo u zagrebački Etnografski muzej i da pogledamo vitrine u vanevropskoj zbirci. Neobično bogato etnografsko blago, skupljeno po Lermanu u srcu Crnog kontinenta, kuda se putuje ne samo u ono doba, nego još i danas uz opasnost vlastitog života i gdje ne znamo, da li nam prijeti veća opasnost od ljudi ili od životinja, nalazi se u našim vitrinama. Jedan čitav novi svijet otvara se pred našim očima — svijet onih primitivaca, koji nijesu još niti danas daleko odmakli svojom kulturom od kamenog doba, koji su još i danas kanibali-ljudožderi i koji kao jedine ukrase na tetoviranom tijelu nose zube ubijenih neprijatelja, nanizane poput bisera u jednome nizu.

Lerman je bio samo član Stanleyeve ekspedicije, ali zaslužan i vrijedan član. On nije poput prtljage putovao svijetom, već je imao otvorene oči. Vidom, sluhom i osjećajima primao je u sebe sve utiske, koji su ga se na putovanjima doimali. Kako je on došao do Stanleya? Što ga je zbljžilo s tim velikim »lutajućim Englezom?« Narav! Ista pustolovna narav, željna vječitih promena i vječitih doživljaja. Sam Stanley je jednom izjavio, da mu se od svih njegovih pratioca najviše sviđa Lerman, jer da u njega ima srca punog pustolovnog duha, nemira i želje za istinom.

Kod Seljana je bilo nešto drugo. Oni su sami putovali svijetom, a ukoliko su kasnije vodili ekspedicije, oni su bili vođe i začetnici. Od običnih rekordera, koji su počeli putovati samo zato, da potuku rekord jednog Nijemca u hodu, oni su za sto dana propješaćili goleme put između Petrograda i Pariza, postali su kasnije znameniti i veliki putnici, koji su zbog otkrivanja istine žrtvovali svoj život. Ovo prvo pješačenje po Evropi, ovih prvih sto dana bilo je od presudnog značenja za čitav njihov kasniji život. Putovanje je kao opium, hašiš... Tko ga samo jednom okusi, nikada ga se više ne može oslobođiti. Ono mu se zavuče u živce, prožme ga svega i konačno postaje sastavnim dijelom njega samoga, organski povezano s njime. Odreći se toga, značilo bi po prilici isto, kao i odreći se svoje ruke, noge ili bilo kojeg drugog dijela tijela, odnosno organa tijela.

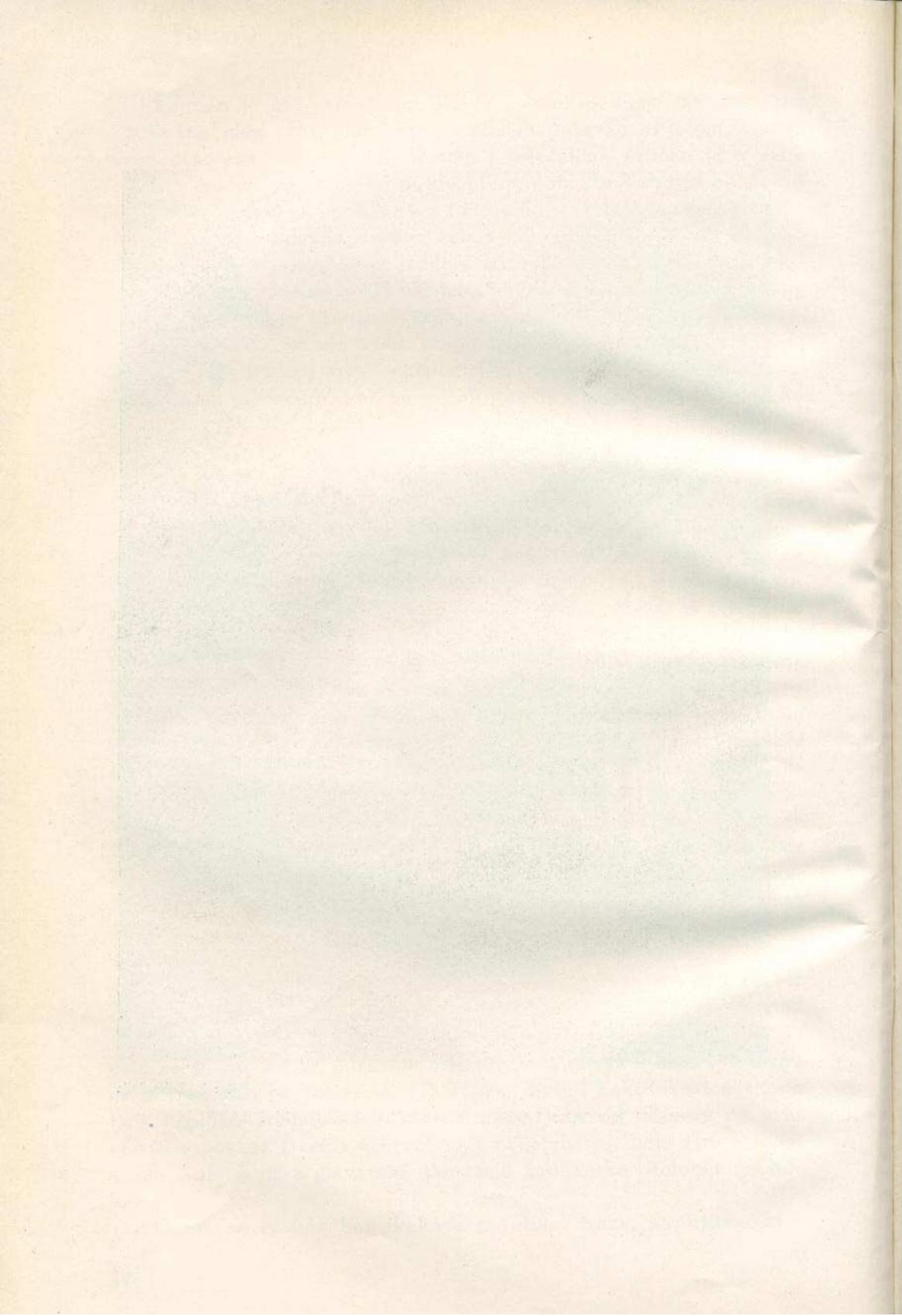
Seljani su to vrlo dobro znali i osjećali. U jednom privatnom pismu dru. Bučaru u Zagrebu piše Mirko Seljan 1913. godine, dakle tik pred samim putovanjem, koje mu je donijelo još i danas nepotpuno objašnjenu i mučeničku smrt u neprohodnim guštarama brazilijskih prašuma, pismo, u kome mu se tuži, da je već »nervoza i umoran« od četrnaestgodišnjih putovanja, bez kuće i kučišta, bez doma i bez svojih. Uvijek na putu, uvijek u grozniči nekog doživljavanja i — što je glavno — bez mira. Četrnaest godina živjeti bez mira, znači konačno, ipak jednom izgubiti živce. Bolni su i duboki njegovi reci u Bučarovom pismu, kada mu čestita Božić 1912. i piše: »Dok vi u krugu Vaše cijenjene obitelji veselim srcem pozdravljate Mladoga Kralja i Novo Ljeto, ja ћu božićevati usred prašuma pod vedrim nebom, obasjanim čarnim zvjezdicama južne polutke. Vi ћete se gostiti tustom puranom i kapljicom rujnoga vinca, a u mene ћe biti pečenja od tapira, divljih svinja, divljih kokošaka i čuturice ljute kapljice, stvorene iz sladorne trske, koja ћe od usta do usta oživiti uspavane živce i učvrstiti vez prijateljstva, koje sam sklopio s don Antonijem, s glavarom tamošnje indijanske kolonije »Cholones».

U tim se recima bez ikakove patetike, fraza, napirlitanosti i



Foto: Z. Zobundžija

GORSKI KOTAR: LOŠKE STIJENE S UKLETIM FRATROM



pretjerivanja najbolje osjeća gorčina čovjeka, kojemu je već svega toga dosta, i želja za tišinom. On to doduše izravno sam nigdje ne spominje, kao da se boji to priznati pred samim sobom, ali to izbjija iz čitave njegove unutrašnjosti i njegova čitava podsvijest kliče o tome.

A ipak...

... ipak on ide dalje. On sakuplja podatke, pravi planove, obilazi vlasti i ministarstva, sabire ljudе, putuje iz grada u grad i organizira. Svako novo putovanje za njega ima i novo značenje i novi smisao. Ta svijet je tako velik i tako šarolik! On ga upoznava već četrnaest godina, ali tek sada dolazi do zaključka, da ga poznaje manje, nego li prije. Ako je i otkrio jednu njegovu tajnu, nabasao je na novih deset. I zato je svaka njegova nova ekspedicija veća i organiziranija od prvašnje.

Elana i zamaha ne fali u njega nikada. Mirko Seljan zajedno sa svojim bratom Stjepanom postao je poznat po čitavom svijetu. Sve najteže ekspedicije daju se njima, da ih vode, jer su sigurni u uspjeh i solidnost provedbe. Ime Seljan garancija je vlastima, da se ekspedicija nalazi u sigurnim rukama, vođena na visoko znanstvenoj bazi i daleko od svakog šarlatanstva.

A oni polaze uviјek iznova u svijet, usprkos umora, živaca, jer čim imaju novu ideju — onim mahom nestaje i umor i neroza. Ostaju samo daljine, koje ih zovu i opium, koji ih vuče sve dalje u svijet...

(Uломak iz veće cjeline)

Po pećinama dubrovačkog teritorija

M. Kusijanović (Dubrovnik)

(Nastavak)

O Ilinju dne, kad je šaka noći, a torba dana, uputim se na jug dubrovačkog teritorija, u pitome Konavle, da potražim druge pećine.

U starim, od »Župe Konavalske« bila je odvojena »Župa Vitaljinska« i »Župa Dračevička« (Sutorina). Mudrost dubrovačke diplomacije darovala je Porti »Župu Dračevičku« na jugoistoku i (Neum) Klek na sjeverozapadu samo da ne graniči sa pohlepnim, prevrtljivim nepouzdanim susjedom, jer im je Turčin bio pouzdaniji¹⁾. Te se podjele i ja držim, tim više, što je ta podjela izvedena po prirodi terena, te i danas narod dijeli Konavle u Donju Goru, Gornju Bandu i Vitaljinu.

¹⁾ Od Mletaka.

Odem u Mikuliće, selo vrlo lijepo i pitomo, okrenuto prama podnevnu. Pod selom su njive, vrtine, maslinjaci i pašnjaci, a horizont se oduljio u daljinu kao brazda, koju je nebo po morskoj pučini uzralo. Nad selom, kod crkve sv. Đurđa su »meterize«, podignute na vrhu neke »mogile«. Svrnem u kuću čestita seljaka i svoga dobrega znanca Ivana Marinovića. Nakon lijepa pričeka, svojstvena uljudenost dubrovačkog seljaka, pođem sa Ivanovim sinom Androm i unukom Ivanom na briješ pod selom, na Stražu.

Jama na Straži

Prije svjetskoga rata jama na Straži nije bila poznata. Slučajno je otkrivena, kada se je utvrdjivalo Primorje u blizini Boke. Otvor je širok jedan metar, po tome uzak, pa znajući za to i kako je na strmini nezgodno saći pod zemlju, ponijesmo sobom drvene stepenice, koje su nam, osim na ulazu, još jednom u pećini trebale.

Ulez se spušta za 4 m do jedne podine, zatim je strmina 4 m i napokon lagodan slaz opet 4 m. Doduše mogao bi se taj put od 12 m proći goloruk i golestrik uz opanke, ali sa velikim naporom i mukom. Još jedno 6 m nagnuta puta dođe se do raskršća, koje dijeli pećinu — jamu u desni i lijevi ponor. Lijevi je dubok 5 m, a praznina svoda nad njim je 13 m. Sav je načičkan bradavicama u zapadnoj strani, dok je u istočnoj ledenasto gladak. Desni je ponor, pravac sjever, istok, dubok 17 m sa dnom nabačenim kamenja, ali se jasno opaža da tu ne svršava, već se je podvio pod ljut prama moru. Dosta je siga u obliku lapataka i zavjesa. Na nekim se mjestima vidi rascjepina, kao posljedica nutarnjeg pomicanja, te su sige izmijenile smjer pružanja. Ova jama uopće je vlažna, a udaljena je od sela Mikulića oko 2 km i nešto tako od Molunta.

Moluntat je jedina luka u konavoskim stijenama. Svojim providencijalnim položajem, sa dvije zgodne luke, rastavljene istomom (prevlakom poluotoka). Ove luke smještene među otok i poluotok, bile su spasonosno sklonište brodova na jedra, kada bijesni šilok (južni vjetar) lomi i dravlje i kamenje, a kanali neće nepostojane lađe, igračke na moru. Odavna se preko istma, za zaštitu od gusara, postavio tvrd temelj zidina, koje su sada u rušenju. Moluntove su luke zemljina njedra za plovuću ribu, spužve i koralje, zgodno sklonište i kupalište, ali ne iskorišćeno, jer ne pada drumu pod ruku.

Taj dan se okupam u Moluntu, a sutradan preko sela Poljica i Radovića banem u Popovićima na kutnji prag djedovine hrvatskog preporoditelja u Dalmaciji Dra Miha Klajića, gdje pohodim stare znance gospare Klajiće.

Bezdan jama na Carini

Glavar sela Popovića Ivan Mazavac primi me vrlo učitivo i on mi sam pokaže ovu jamu. Bezdan jama je njegova vlasnost. Ona je s otvorom zajaženim radi toga, što se tu krio neki čudak, koji nije bio bistre pameti. Kada smo ulaz oslobođili kamenja, zađemo pod zemlju, da vidimo, gdje je taj čudak pribivao. Jama je vertikalna, ponorita od 18 do 20 m. Jedino se pod ulazom stane na nekoj izbočini, sa koje smo prvo sunovratili kosti i kožu crknute živine, (ovce). Ova »jabuka« (izbočina), dva pedlja široka, dijeli jamu Bezdan u dvoje: u zapadnu šupljinu sa dijometrom od 4 m i u istočnu mnogo užu, ali dublju. Prama onome, što smo opazili pri spuštenoj karbidnoj lampi o konopu, sudimo, da je služila da se u nju baca crknuto blago, gdje bi istraživači špiljske faune sigurno našli zabave.

Jazavica

Jazavica je bila nekada prava pećina i uprav vrlo interesantna radi svoga zgodna skrovišta, a sada je tek provaljena podpećina. Kad je bila čitava pećina, viđao se je češće u brdu rijedak trag dima. Niti si šta čuo ni video, a dim se povija grmljem i pločama. Narod je sigurno znao što je, ali je bio sigurniji da obide a ne da nađe na to »pogano mjesto«. U toj se je pećini kovao i falsifikovao novac, te su državne vlasti bile primorane da sruše taj ljudski osinjak i ako nijesu ose pohvatane. Minama odozgor unište pećinu, rastvore je i dadu suncu veliko svjetlo, kako više ne bi nikada sumnjivi tipovi imali ni skloništa ni sastajališta. Pri povijeda se, da su i zvona sa crkava dizana, tu taljena, da se naprave talijeri Marije Terezije. Uistinu i danas se vidi čađav zid, ugljenasto tlo i neka oveća rupa kao spremna. Kad je pećina bila čitava, imala je duljine 16 m, visine 3 m, širine ko pola duljine. Ulaz se je nalazio ne kao sada odozgor, nego sa dna u istočnoj pobočini. I danas se taj uski i plitki ulaz nalazi kakav je onda bio, a odušak dima je bio u protivnom pravcu, pod sadanjim velikim grmom.

Poviše Gospe od Zaluđa

Tik uz željezničku prugu ulazi se u ovu pećinu, koja je od dosadanjih jedina horizontalna. Sagneš se za tri, četiri koraka, dok uđeš i dosegneš visinu čovječju. U njenoj duljini od 24 m, ništa osobita ne nadoh, tek pri kraju pećina mijenja horizontalan smjer u vertikalni, gdje ima sigâ, jamâ i prostorâ. Bez sprave se ne da istraživati, te smo samo uz karbidnu lampu istraživali i pretraživali.

Kad sam izašao, rastao sam se s glavarom i uhvatio pravac ubavog sela Ćiliipa, da padnem na konak čestitog domoroca Konavljina, učitelja Niku Skurića.

U Konavlima je još nekoliko pećina, od kojih je dobro poznata Đurovića pećina u Moćićima, jer ju je pretražio i opisao filolog i historičar Don Vice Medini. U njoj sam bio a drugom zgodom u Duboj pretražio sam špilju Šarilovu.

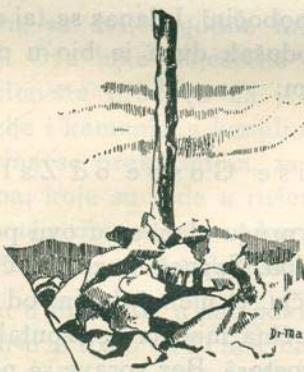
Šarilova špilja

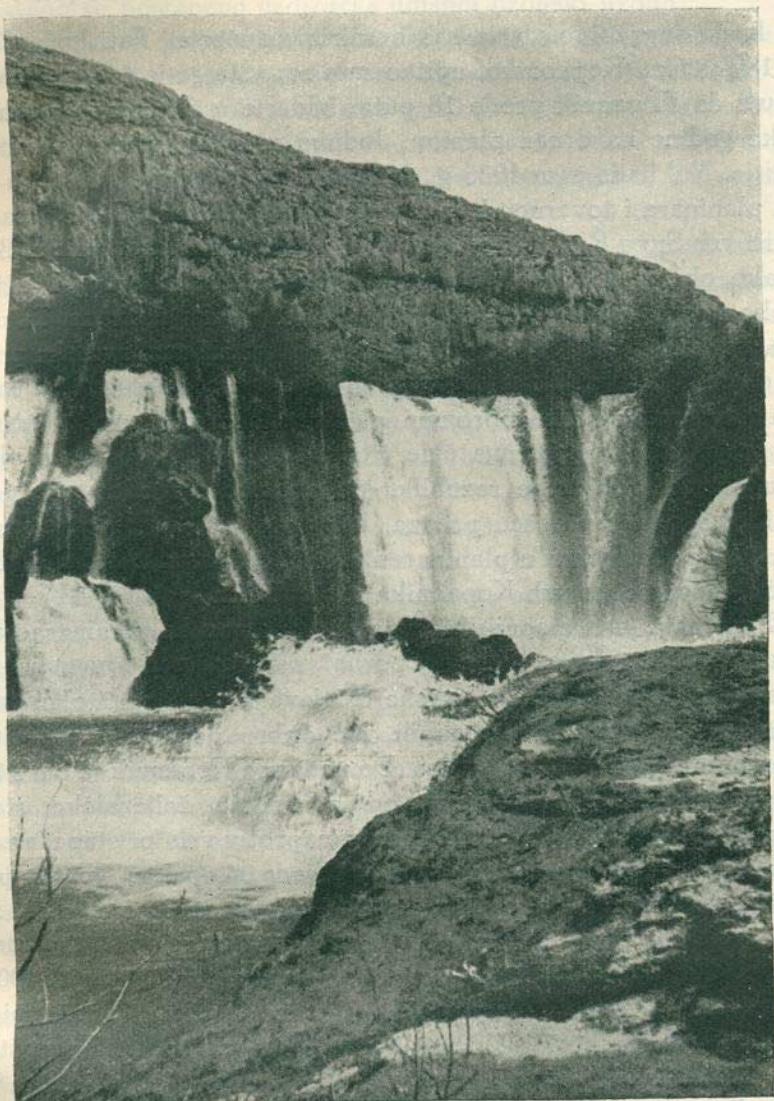
Nalazi se na brdu Podspilje. Duga je okolo 30 m i prilično široka, ali svršava kao čunj, uz koji se treba popeti. Ova pećina ima strane u horizontalnim naslagama kao Vjetrenica u Popovom Polju. Isprva se dno spušta, pa penje. Ulaz je širok i lagan. Siga je vrlo malo i to nakon 20 m duljine, što je baš karakteristično za pećine slične građe i ako su vlažne. Kod ulaza je neka podgrada kao podac, na komu ima lijera zlatana (*Lilium martagon*), jedan drijen i nekoliko hrastova. Sva je pećina pod hrastovom šumom.

Jama Golubjenica

Sav je kraj kao slijepljen od ploča, među kojima je dubok rijež uska procjepa. Taj procjep crna izgleda, kao odušak podzemnog hada, dubok je, a širok od 1 do $1\frac{1}{2}$ m. Kad se baci stijena, u jami zapešaju s kraja na kraj i kriješte crne čavke, ali na svjetlo ne izlaze. Narod te ptice zove i drugim imenom galičine.

(Nastavit će se)





Rijeka je Krka poznata nadaleko po svome zanimljivom toku. Vijugavi tok i duboko korito, smješteno između ogromnih klisura, daju joj posebnu romantiku. U svome toku od Knina do Skradina čini Krka mnoge lijepe slapove i jezera. Među tim brojnim slapovima jedan je od najvećih slap Manojlovac. Veličinu i ljepotu ovoga slapa prikazuje samo djelomično uspijela slika g. J. Plačeka.

Kopaonik i njegova okolina

Dušan M. Jelkić (Stari Bečej)

Kada sam čitao, da je naš besmrtni naučenjak Dr. Josip Pančić bio 18 puta na Kopaoniku, upitao sam se: »Šta ga je to moglo toliko privući da Kopaonik prođe 18 puta, kada je u planinarenju pravilo: Svake godine na drugu planinu. Jednim se putem popeti, a drugim vratiti«. No, kada sam 1926 g., krenuvši se iz Vrnjačke Banje u društvu planinara i tovarnog konja preko Goča, Željina i Ploče došao na najviši vrh Suvo Rudište i putem do njega i natrag u Jošaničku Banju te tako obišao i njegovo podgorje, razumio sam slavnog Pancića i zaželio i sam da ga još koji put obidem ali s druge strane. Ta mi se želja ispunila 1934 i 1936 g. Kopaonik po svojim raznovrsnim prirodnim objektima, neobičnim bogatstvom izvorske vode, šumama, pašnjacima pa i svojim mnogobrojnim planinarskim stanovima, bačijama, koji na pojedinim mjestima čine čitava ljetna sela, i rudnim blagom nema premca. Uz to je raznolik, što neobično ugodno djeluje na putnika, a dostupačnošću prilaza, bilo to s ma koje strane, pristupačan je i početnicima u planinarenju. 1936 g. u srpnju učitelj iz Leposavića popeo se na vrh Kopaonika motociklom.

Prije rata je Kopaonik bio posjećivan samo od planinara-naučenjaka. Za širu publiku je bio nepoznat, osim vojnim krugovima, koji su na njemu priteživali smučarske tečajeve. Zahvaljujući planinarima i smučarima danas je Kopaonik već dobro poznat, a naročito je čoven i omiljen među smučarima. Do nedavno Kopaonik je bio i teško pristupačan, jer je bio daleko od posljednje željezničke stanice Vrnjačke Banje ili Kruševca. Danas je naprotiv vrlo pristupačan. Kad planinar oko ponoći krene iz Beograda skopskim vozom preko Kraljeva dolinom Ibra do željezničke stanice Rudnice, stiže za 6 sati na najviši mu vrh, Suvo Rudište (2017 m visine). Za planinarenje po Kopaoniku treba nabaviti pored naše nove karte 1 : 100.000 listove: Novi Pazar i Kuršumlija i listove Raška i Brus mjerila 1 : 75.000 izdanja bivšeg Vojnog geografskog zavoda u Beču, što se može nabaviti kod Administrativnog otsjeka Vojno-geografskog instituta u Beogradu. Treba zato i stara i nova karta, što je nova karta siromašna u nazivima pojedinih vrhova, ali je bogata u mnogim neimenovanim kotama.

Kopaonik se smjestio između Jošaničke Rijeke, Ibra, Laće, Toplice, Rasine, Blatašnice i Sitnice pa je pristupačan idući dolinama ma koje od pobrojanih rijeka, jer put nijednom nije dosadan. Uobičajilo se međutim da se na Kopaonik izlazi iz doline Ibra sa željezničke stanice Rudnica. Tu se već može naći vođa s konjem, da vas prati markiranim putem kroz

plodne njive, šarene livade, bijelo- i crnogoričine šume, pored usputnih mnogobrojnih izvora do planinske kuće na K r s t u (1701 m), neprestano se postepeno uzdižući i udišući ozonski uzduh.

Drugi prilaz je također iz Ibarske doline sa željezničke stanice J o š a n i č k a B a n j a , na kojoj vas očekuju kola i fijakeri da vas uz Jošaničku Rijeku dovezu u ovu primitivnu ali familijarnu banju na odmor ili liječenje. Tu se možete i okupati u njenoj toploj vodi od 48.8° — 75.5° C ili u hladnoj i valovitoj Jošaničkoj Rijeci. Tu se može i prenoći pa ujutru nastaviti put uz bučnu S a m o k o v s k u R i j e k u penjući se iznad sela V e l e ž a š umom i proplancima na B r e z o v i c u , na bačije ispod K r e m i č k e P l a n i n e , odakle su dvije varijante: držeći se visine kroz šumu izbiti na vrhove romantičnih, strmih i vrtoglavih K o z j i h S t i j e n a , iznad kojih veličanstveno i gospodstveno šestare mnogi orlovi. Ispod vas šumi Samokovska Rijeka, čiji vas žubor stalno prati. Zatim grebenom J e d o v i k a na vrh K u k a v i c u (1726 m), odakle imate da uživate u panorami Kopaonika i prekoibarske G o l i j e , na čijim vrhovima možete dogledom da razlikujete svako usamljeno drvo. Pod vama su mala, raštrkana sela, čije su kućice slamom pokrivenе, a i one čiji bijeli zidovi i crveni krovovi skladno odudaraju od nijansiranog zelenila njiva, livada, voćnjaka, šljivara i zabrana, privatnih šuma, iznad kojih je nebo zatvoreno plave boje. Kada smo se na vrhu sjedeći zasitili panorame, polako se spuštamo južnim grebenom J e d o v n i k o v i m , čije je zapadno podnožje erozijom strahovito razorano, a tako je golo da na njemu nema ni travke. Neki mali izvor na njemu ne može vam zeđ utoliti, jer na jakom suncu mu voda odmah ispari. Njegova pak istočna strana i podnožje su u gustoj smrčevoj šumi i sočnoj paši, pa zato se tu i nalazi čitavo malo selo bačija. Svugdje se vide stada ovaca i jaganjaca i čuje svirka čobanskih dvojnica. Put nizbrdo vodi do proplanka O k r u g l i c e , na ivici šume, gdje su bačije sela T i o d ź e . Blizu bačije Pauna Popovića je neobično hladno vrelo pitke vode. Na podnožju Jedovnika, a na kraju sela S e m e t e š a nalazi se jezerce, obrasio vodenim biljkama, po kome se gnjuraju i plivaju divlje patke. Po njemu plove i otkinuti busenovi, na kojima je zelena trava i trska, kada dune vetar, kao neke vrste jezerska flotila. Narodna mašta je o postanku jezera isplela nevjerojatne bajke, no stručnjaci vele da je jezero napušteno rudarsko okno, ispunjeno vodom od ogromne količine otopljenog snijega. Voda je zatvoreno zelene boje, puna pijavica. Tu, pod Okruglicom se vide i posljedice usova, koji se s Jedovnika survao i polomio bučje, bukova stabla. Idući kroz šumu, nailazi se na mnogo izvaljenih bukava, koje je žestoki vjetar zajedno sa žilama iz zemlje iščupao i time sprječio kretanje postojećim putem, te se onda stvara nov put, otuda bezbroj

puteva po kopaoničkim šumama. Idući na jug držimo se gornjeg toka Barske Rijeke, koja teče kroz crnogoricu praveći mnoge okuke, koje se mnogo puta prelaze i preskaču. Put je ugodan kroz smrčevanje-jelovu šumu, čija prava i skoro iste visine stabla prijatno utiču na oko. Poslije uspinjanja i pješačenja od 1 i pol sata od Okruglice pored posjećenih stabala za pilanu, izbija se na čistinu, kuda vodi kolski put za parnu pilanu, kojim se desetak minuta ide da se s njega skrene nogostupom južno planinskoj kući.

Od Kremićke Planine može se i kolskim putem kroz šumu, ugodnom hladovinom, gdje nema znojenja, na Broćevu Ravanu, gdje ćete ugledati kanal, kojim juri ogrank Samokovske Rijeke, oko 18 km dug, u selo Žutice, da u doba suše navodnjava imanje Dragoljuba Mijatovića, domaćina i čovjeka neukrotive energije, koji je ovu vodu sproveo preko Kozjih Stijena kroz tri tunela. Treći se može vidjeti ako se od puta skrene sve kanalom do pod Kozje Stijene kao i kanal, kojim dolazi voda. Kolski put, koji je prašnjav, vodi Jedovnikovom stranom na pilanu braće Jeličića iz Brusa, koji su u srcu Kopaonikovom podigli hidrokaloričnu pilanu, koja dano-noćno osim nedjelje prerađuje volovima dovučene trupce u građevinsko drvo, da otpatke spali. Otuda je neprekidni dim oko strugare. Tu u pilani je i soba za strance, koji žele ovdje provesti par dana uz cjelokupnu opskrbu. U blizini je od 1926. g. i žandermerijska stanica. Odatle je lijevom obalom Samokovske Rijeke njenim gornjim tokom ispod Surog Jelaka do planinske kuće 2 sata a do vrha tri.

Treći put polazi od željezničke stanice Stepa Stepanović na selo Paolicu, gdje su 2 čuvene crkve: stara, koja je u ruševinama, a svojom osnovom potjeća na bogomolje prednemanjičkog doba, nalazi se na brijezu, koji je podzidan da se ne bi morao srušiti tunel. Na njenim zidovima i sada se još poznaju pojedini dijelovi obojenih fresaka. Nova je crkva od nje niže, iz doba kneza Lazara, sa lijepim živopisom svijetlih boja. Iz Pavlice uz Pavličku Rijeku dolazi se na Broćevu ravan za 3 sata.

Četvrti prilaz iz Ibarske doline je iz sreske varošice Raške. Drumom za Kosovsku Mitrovicu ide se 3 km do željezničke stražare ispod sela Donji Kaznovići, odatle iznad sela na Korač, pored vrela Rešetke, preko Savinca, ispod Kozje Glave, pored groblja zaseoka Tiode, engleske rudarske kuće, ispod kamenitog Orlovcu, Velike i Male Čukare, Suve Rude na Okruglicu. Do stražare se ide po ravnom, a dalje stalno na više sve do cilja. Put traje 6 sati, ali nije dosadan, jer se stalno nižu nove slike, osim u okolini Orlovcu, koji svojim golim kamenom kvari divni prirodni sklad.

Petí, južní prilaz sa Kosova može biti preko Kos. Mitrovice do Rudnice ili preko Prištine, na Kuršumliju, Blace, Brus, Srebrnac na Suvo Rudište.

Šesti prilaz s istoka, kojim se ranije, dok nije bila izgrađena željeznička pruga Kragujevac—Kraljevo—Kos. Mitrovica, izlazilo na Kopaonik — je željeznicom preko Stalaća do Kruševca. Odatle dva puta dnevno vozi autobus za sresku varošicu Brus, dolinom Rasine. Iz Brusa, odakle počinje stočni Kopaonik, uviјek se mogu naći čitavi karavani kola, i to praznih, koja su sa pilane dovezla građevinsko drvo u Brus pa se sjutradan vraćaju prazna natrag po drugo, na koja se može natovariti prtljeg pa ili na njima



Foto: R. Stefanović

Na putu prema Suvom Rudištu

ili pored njih odmicati. Put vodi pored Graševačke Rijekе, koja je neobično brza i pravi padove, za to na njoj ima nekoliko primitivnih mlinova. U selu Vlajkovicima je na njoj podignuta mala pilana sa 2 pile. Iznad sela Radmanova se uzdižu Kopaonički krševi, od kojih su najpoznatije Kozje Stene. Ondašnji svijet vjeruje da u njima ima duhova, a da je na vrhu sotona. Na njima su pećine, špilje, u kojima se gnijezde orlovi. Ispod Kozjih Stijena je mali i lijepi Prozorac. Uspon do njih je naporan, jer nema staze. Na 2 km pred selom Radmanovo čuje se strahovita huka. To Graševačka Rijeka pravi pad od nekih 100 m. Slapovi kao pomamni skaču s kamena na kamen prelijevajući se na suncu u divnim dugim bojama, dok dolje u buku pjenušava voda potmulo hukti kao u kakvom kazamu. Putem prema Brzeću nailazi se na

stare rudarske tragove i šljaku, od koje se čitavi bregovi crne. Seljaci nazivaju vodopad »đavolji vir«, u kome satana davi ljude. U selu Brzeću se putnik može odmoriti i ručati u jednoj od dviju kavana. Odатле počinju duge i dosadne serpentine stranama Srebrnca preko Jarma za pilanu. No pješak može mnogo uštediti na vremenu, ako ide uz rijeku, kuda je sprovedena i telefonska žica, uspinjući se kroz šumu sve do Metoda, gdje se nalazi samo jedan jedini planinski stan, odakle zapadno uz velike strmine, obrasle klekom, vodi staza uvijek pored telefonskih žica preko Jarma na pilanu, a jugozapadna između Ledenica i Karanama na planinskoj kući. Put preko Srebrnca je na serpentine, koje se nad Brzećkom Rijekom uspinju do 500 m iznad rijeke, koju stalno vidite i čujete njenu srditost. Ovim putem stalno i danju i noću idu karavani volujskih kola, punih drvene grade za Brus, pa ćete često sresti u njima kiridžiju, gdje spava a volovi tegle. Iako ovaj put vodi kroz zelenilo i šumu do pod sam Srebrnac, nije najugodniji zbog kolske prašine. Serpentinama od pilane do Brusa put traje 8 sati, a pored telefonske žice 5. Do Jarma nema šume, no samo pašnjaci, na kojima napasaju crnovunci, makedonski vlasti svoja stada. Spuštajući se od Jarma Samokovskoj Rijeci ponovo se dolazi u carstvo smrča i jela, koje visoko i dostojanstveno strše prema plavom nebu. No ovu lijepu sliku nemilo kvare oni osušeni primjerici crnogorice, koji još drže visoko svoju glavu prema suncu, ali suhi i bez života, jer im je smrt prouzrokovao potkornjak. Viđa se masa ovih nesretnih šumskih mrtvaca, koji čudno odudaraju u onom moru ugasitog zelenila.

Nitko tko dođe planinskoj kući ne propusti, a da se ne popne na najviši vrh Kopaonikov, na Suvo Rudište ili kako je u kartama označeno Milanova Vrh, čija se drvena piramida već jasno raspoznaje sa Željina, koji je cio pješački dan hoda udaljen sjeverno od njega. Uspinjući se od planinske kuće prvo se prolazi kroz rijetke četinare, koji se s visinom proređuju da bi ih zamijenili okrugli buketi kleke i borovnice, između kojih je neka trava da se u nju ugiba nogu kao po prirodnom cilimu. Uzduh je sve hladniji i izletnik ubrzava korake ili zakopčava gornji kaput da se zaštiti od hladnoće. Na Suvom Rudištu stalno duva, ako ne pravi vjetar a ono povjetarac a nekoliko puta dnevno obmotava čalmu od oblaka. Trava vas prati sve do vrha. Ja sam na vrhu našao i mnogo cvijeća. Suvo Rudište kao i susjedni vrhovi sagrađeni su od metamorfnih škriljaca i raznih vrsta kornita. Ispod samoga vrha vide se tragovi rudarskih radova. S istoka se nalazi slab trag glacijacije. Većina izletnika, koji se penju na najviši vrh, načine tu grešku da se kasno krenu te kada su na vrhu, već su udaljeni planinski vrhovi u sumagli. Ko hoće da

uživa u veličanstvenoj panorami, koja je jedinstvena na Balkanskom Poluotoku sa Suvog Rudišta, taj mora ustatiti bar 2 sata prije sunca, da je u praskozorju na vrhu i onda će na istoku ugledati Lepenac, Jastrebac, a ispod njega Kruševac, Topličku dolinu s Prokupljem, Leskovik, Ljuti Vrh, Kurilovo, Kolarnicu, Pleš, Bare, Suvu Planinu sa Nišavskom dolinom i Nišom, Staru Planinu i bugarske planine. Na jugu: Šaru, Kosovo sa Zvečanom. Na JZ: Rugovo, Prokletije, Komove, Durmitor i hercegovačko-bosanske planine. Na zapadu varošicu Rašku, čije kuće možete prebrojati, Goliju sa najvišim vrhom Jankovim Kamenom, Odvraćenicu, Rogoznu, Vasilin Vrh, Mučanj, Tornik, Čigotu, Javor. Na SZ: Ovčar sa Kablarom, Rudnik, Ostrovica, Venčac, Bukulja, Kosmaj, Avala i izuzetno kad je naročito vedro Fruška Gora. Na SI: Homoljske planine, Biljanica, Sto i Rtanj, koji su krečnjačkog sastava. Tu na vrhu izletnik časovima stoji ili sjedi i dogledom u ruci posmatra neobičnu panoramu, koja se svakom duboko ureže u sjećanje. Isto ovako lijepa, samo još čarobnija je ova panorama i na mjesecini, kada je pun mjesec, samo ako je vedra noć. Rijetko je koji dan da Suvo Rudište nije u magli. Često preko dana s oblakom na njemu pada kiša dok stanovnici njegovog podnožja vapiju za kišom. Unekoliko tu nevolju ublažuju time, što navrću potoke na svoje njive, kukuruzišta i vrtove te ih tako navodnjavaju. Šteta što nijedan od tolikih naših slikara ne izide na Suvo Rudište da ovjekovječi ovu neopisivu panoramu ili da slika bezbrojne planinske motive i prizore iz stočarskog života.

Tko hoće da dobije pravu sliku o Kopaoniku, najbolje će učiniti ako se uspinje od Jošaničke Banje a spuštajući se vrati preko varošice Brusa u Kruševac. Ovim će upoznati najveći dio Kopaonika. Cio masiv za 1—2 dana nije nitko u stanju pješice obići. Južni Kopaonik je niži, nije tako zanimljiv, jer ima mnogo krševitih i golih vrhova.

Na mjestu Krstу, gdje je vojvoda Kosta Pećanac 1916. g. spušten iz aeroplana, Srpsko planinsko društvo iz Beograda u jesen 1935. g. troškom od oko 500.000 din. podiglo je divan planinski dom, pravi planinski hotel sa 100 kreveta, elektrikom, umivaonicima s topлом i hladnom vodom, engleskim nužnicima, tuševima, vlastitim hlebarnicom i štalom za konje. Kuhinja ne ustupa ma kojoj gradskoj a možete dobiti isto kao i u kakvom banjskom restoranu. Spojena je telefonom, a u projektu je igralište za tenis i nogomet, kupatilo u potoku i mrijestilište za pastrmke. Zatim pretvaranje sadanjeg puta u automobilski. Zvanično je Kopaonik zračna banja što je bio i prije proglašenja.

Prijatelji zdravog primitivizma mogu stanovati kod kakve bačije u vrlo spretnom sklapajućem krevetu s dušekom, šatorom i komarnikom, koga izrađuje specijalno stolarstvo »Radost« u Ljubljani —

Resljeva c. 6. Hrana može biti bijeli smok, jaja, koje pile i crni hljeb. Bačije su tako tjeskobne da se namjernik ne da neće, nego prosto ne može da primi. Pod šatorima su logorovali i neki skautski stjegevi iz Banata. Dok ste danju i bez košulje, dotle čim sunce zađe treba toplige odijelo ili ogrtač, a u planinskoj se kući loži.

Planinska kuća ima takav centralni položaj, da se iz nje mogu na razne strane praviti izleti tako, da ujutru odete s dnevnim obrokom a uveče se vraćate. Za 1 dan se može spustiti i vratiti u Jošaničku Banju i u Brus, ako se ne želi premarati. Putevi su jako ispre-sjecani pa se lako može zabasati. No kako je Kopaonik naseljen kao rijetko koja druga planina, naići će se na čobanče, čobanicu, šumskog radnika, čuvara šume ili rabadžiju ili i na kolibu, gdje će se dobiti obavještenje. To je zato što još nema u svima pravcima markacije. Od planinske kuće osim Suvog Rudišta mogu se činiti izleti na južne vrhove: Nebeske Stolice, Maksimov Grob, Koviljaču, Srednji Breg, koji su obrasli gustom i visokom travom i livadskim cvijećem. Može se spustiti u rudnik Vojetin pod Z planinom ili u Belo Brdo, gdje je nikla čitava mala rudarska varošica. Na zapad se može grebenom dospjeti na Tresku, koja ima vulkanski oblik i Šiljak. Preko livada niz potok se dolazi u Čajetinu i Lisinu, dva najviša kopaonička sela. Lisia jedina nema koza no samo ovaca i krupne stoke. Ima vrstu šljiva, koje sazrevaju u septembru te kada rodi dobro je unovčе, jer druga sela u septembru već nemaju šljiva. Na istok: na Ledenice (1915), spustiti se Brzećkom Rijekom u sela Brzeće, Gočmance, Radmanovo, na Bedirovac (1778 m), Srebrnac, Jelicu (1934), Malu i Veliku Šiljaču (1625), radioaktivno vrelo Krčmar. Na S. na Vučji Krš, Karaman (1934) Jaram (1788), Gobelju (1934), sve same sočne planinske paše, suvati, odatle se spustiti na Meka Presečla (1681), Banjski Kopaonik (1718), preko koga sa pilane vodi kolovoz za Jošaničku Banju. Na SZ na Markovu Stenu, Veliku Čukaru, Suvu Jelak (1633), Visoki Deo, Suvu Vrh (1702), Babin Grob I i II. Okrugli Laz ili Okruglik. Ovo su objekti pod šumom pa treba voda. Za Jedovnik i Kozje Stene vođa ne treba, jer su im vrhovi goli kao i grebeni pa se vidi i put i cilj. Isto važi i za Semđeško Jezero.

Koga bude zanimalo život prirode i ljudi na planini, stočarstvo, mljekarstvo, gorosječa, fauna, flora, minerali, tome neće biti dugotrajno niti će imati samo 2 glagola u planini: da se dobro najede i napije. Na planinu treba ponijeti i interes za nešto i poći u planinu s namjerom, da u njoj nešto nađemo, što nas zanima, da u njoj nađemo odgovor na neko pitanje.



Foto: Dr. P. Kostić

Planinarska kuća na **Kopaoniku** (1701 m)

Od ptica na Kopaoniku su brdska ševa, lješnjikara, alpska čavka, tetrijeb, orlovi, jastrebovi i veoma malo pjevačica. Od sisara ima najviše lisica i vukova, koje seljacima najviše jada zadaju, a rijetke su srne, međedi, divokoze, risovi i divlje svinje. Uzrok je tom što je planina jako naseljena pa ljudi na sve strane tumaraju, a šumski radnici, drvosječe su divljač rastjerali i rasplasili. Mnogo su je uništili i lovci. Otvornih zmija na visini nema, dok se u nizini nalaze. U bistrim planinskim riječicama i potocima ima najukusnije planinske ribe, pastrmke, naročito u Jankovim Barama i Samokovskoj Rijeci. Jagoda je vrlo malo, tim više je borovnica.

Stanovnici kopaoničkih sela najviše iskorišćuju suvate i šumu. Svaka općina ima svoje šume, koje su razgraničene od državnih.

Čim oko Đurđeva vrijeme otopli, muškarci pojedinih obitelji odu u planinu da oprave bačije, kojima je snijeg nanio kvara da se docnije dignu i stada da ne čine potrice u selu. Bačije su primitivne drvene kućice sa najnužnijim prostorijama za čeljad, mljekarnik i sklonište za stoku. Zemljište oko nje je ograđeno i zasijano krumpirom, lukom, kupusom i paprikom. Ako je kuća zadružna, pošalje svakog proljeća drugu ženu u planinu da prikuplja i prerađuje bijeli smok, nezadružne svoju stoku povjere susjedu ili rođaku pa se zajedno napasa. Planinki pomažu čobani. Posebno se čuvaju ovce, posebno janjci, a posebno koze i jarići. Zato su i djeca i muška i ženska zaposlena. Velikog smisla za zajednički rad nema uslijed pretjerano razvijenog individualizma. U cijelom studeničkom srezu postoji samo 1 zemljoradnička nabavljačko-potrošačka zadruga. Svako selo i obitelj ima svoje mjesto, gdje stoku napasa ali može mjesto mijenjati, ako ga drugi nije preduhitrio. Svake nedjelje natovari se konj iz one kuće, koja ima te godine stoku u planini, da planinki i čobanima odnese pre-

obuku, soli, hljeba, kruha, kave, šećera, rakije a odande ako nije post donese mrs. Svaka bačija ima bar jednog psa da štiti stoku od vukova. Izvjesnih dana i nedjelja preko ljeta i jednoliki život na bačijama oživi, kada se narod skupi na sabor. Oni se održavaju na Metodu, na Raskrsnici, ispod Jedovnika, na Krstu, kod izvora Rešetke kod sela Kaznovića. Taj dan svaka bačija ima goste ili iz svog ili drugog sela. Tada se kod svake bačije načini hladnjak, ispod koga je postavljena trpeza. Zakolje se janje, koje se ispeče na ražnju, planinka uz pomoć još koje žene zgotovi sva moguća jela, koja umije. Svaki gost bilo iz sela ili iz varošice koji dođe bačiji, dobije prvo kocku šećera i čašu hladne izvorske vode. Zatim dolazi čašćenje rakijom, koja se piće velikim čašama. Nju ima svaka bačija a piju je i ljudi i žene. Tri puta se prekrsti dok se popije. Obično se domaćinu i nazdravlja. Kad se jagњe ispeče pristupa se ručku. Po ručku se opet piće i oko 4 sata ide na sabor. Tu su prodavci alkoholnih pića, šećerleme i voća. Gusala nema, nego dvojnice i koji ciganin iz varošice svira u violinu, čemane, uz čije se zvuke igra kolo. Žed se gasi alkoholom. Djeci se kupi šećerleme, kolač ili Bizjakovi biskviti upakovane u šarene providne hartije. Kada sunce počinje sjedati sabor se počinje razilaziti, jer treba stići svojim kućama, koje su po nekoliko sati daleko. Ni crkvene službe, mise, ni kakvog javnog predavanja nema na ovim saborima osim pijenja, svirke, pjesme i igre. Tko nema čitavo odijelo, sjedi kod kuće. Odijelo je kod sviju od čiste vune. Jedino ljeti ženskinje imaju bluze od kupovne fabričke robe, sašivene od varoških krojačica. Čarape su vunene, od obuće je još u ogromnoj većini opanak, no ima i polucipela i žutih cipela. Visokih i debelih nema. A baš ni savršeno zdravih. Silna potrošnja rakije i neracionalna ishrana u jeku najtežih poljskih radova ipak ostave tragove. Šljive se ne suše niti prerađuju u pekmez, sve se pretvore u rakiju.

Narod je vrijedan i radi kao mašina ali primitivno i neracionalno uz velik gubitak snage i vremena. Gvozdeni plug je nepoznat, jer nije za naše zemlje. Pčelari se primitivnim pletarama. Zreli sir, kačkavalj prave samo crnovunci. Žensko seljačko dijete ni jedno niti je išlo niti ide u školu. Žene su najveće mučenice i na vrlo primitivnom stupnju kulture, ne razlikuju se mnogo od Turkinja u Abdulhamidovoj Turskoj, samo ne nose feredžu. Moral je još relativno na visini ali se vrlo mnogo i ružno psuje i proklinje.

Na Veliku Gospojinu (28. kolovoza) volovskim se kolima dođe pred bačiju da se prenese u selo mrs i posuđe. Tada se povadi i krumpir. Rijetko poneka planinka ostane do Male Gospojine (20. IX.). Kad se jedna spusti u selo učine i ostale jer se valjda plaže

usamljenosti i vukova. Tada se i stada steraju u sela da pasu po pokošenim livadama i njivama, jer sada ne mogu praviti štetu.

Kada se planinke sa stokom i čobanima spuste u sela, tada planina postaje pusta i gluha. Da li stalno? Ne, jer su tu još šumski radnici, koji rade, dok ih snijeg ne prekine. Ali tada kada Kopaonik obuče bijelo ruho, kada su i dolovi i vrhovi u čistoj, bijeloj zimskoj odjeći, kada bjelina pritisne sve dokle oko dopire, kada se nizine i uvale nivelišu snijegom, evo Kopaoniku novih gostiju: smučara.

Snijeg na Kopaoniku je čvrst od studenog do konca travnja, pa je i za idealni bijeli sport kao stvoren. Intenzivno smučanje na Kopaoniku počelo je od 1935. g. u zimi, kada su neki planinari ljetujući toga ljeta na Kopaoniku pronašli idealne smučarske terene na njemu. Tereni sa Suvog Rudišta, Gobelje, Treske, Kukavice i Oštrog Koplja, na kojima su pastiri ljetos napasali svoja stada, zimi odjekuju od veselog kliktanja razdražanih smučara i smučarki. Oko 40 km² smučarskog prostora pruža Kopaonik zimi ljubiteljima bijelog sporta. Sa napred pomenutih terena može se na skijama sići pravo u Brus, Jošaničkoj, Lukovskoj, Vrnjačkoj i Kuršumlijskoj Banji. Najsavršeniji tereni na centralnom Kopaoniku su: Suvo Rudište, Gobelja, Jedovik, a na južnom Oštrom Kopljem (1789 m) i Sokolovica (1097 m). Tu se na desetak i više kilometara pružaju talasasti bregovi, blagih kosa, koji su kao stvoreni ne samo za izvježbane smučare nego i za početnike. Tu nema uvale ni opasnih stijena pa ni opasnosti za smučare. Za spuštanje s ovih bijelih vrhova za već izvježbane smučare je pravo i istinsko uživanje. Kopaoničke šume čuvaju suvatski teren od vjetrova, koji na jednom mjestu razveju snijeg da ga na drugom nanesu čitave smetove. Smučari nijesu izloženi hladnom sjevercu već toplim strujanjima južnjaka, pa je omogućeno da se i u sred zime na sunčanom danu može smučati i u košuljama.

Udisati čist, rijedak i mirisni šumski zrak, pitи bistru, hladnu i radioaktivnu vodu sa Krčmar Vrela i Marine Vode, šetati se po crnogoričnim šumama kao po parku i gaziti kao po čilimu, uživati onaj sveti mir, koji krijevi živce, odmoriti mozak od slova i knjiga, sunčati se na ljekovitom suncu planinskem, imati svu udobnost, zimi uživati u čarima idealne bjeline smučanja i nasladivati se u gledanju neocrtanih panorama — koje do danas nijedan naš slikar nije ovjekovječio, — u vremenu kada je vidik najdalekosežniji a uzduh najprozračniji, eto blagodati koje pruža veličanstveni i pristupačni Kopaonik.

Planinari,

posjećujte naše planinarske domove!

Planinarske uspomene

Bilo je to 1931. ili 1932., onda, kada su još ljeta bila topla i lijepa, a zime, sa mnogo dobrega snijega, počimale su prije Božića i trajale do ožujka, travnja. Tih se godina naglo razvilo skijanje kod nas, pa su stotine i stotine planinara i neplaninara postali oduševljeni skijaši. U ta lijepa vremena postadoh i ja »novopečeni« skijaš, pa sam odlučio po svim pravilima »dobroga odgoja« otici u »fremd« na jedan skjaški tečaj.

Moj izbor je pao na Pecu (2114 m.). Ne znam više, zašto i kako sam se upravo tamo odlučio, kada do tada uopće nisam ni znao da Peca postoji — a velik broj Zagrepčana ni danas sigurno još ne zna, gdje je. Vjerojatno mi je dopao u ruke kakav oglas ili slično. Prije polaska doбавio sam si još od podružnice SPD-a u Črnoj podatke o kući na Peci.

Kratko, jutarnjim vlakom krenuh iz Zagreba, sam. Društva nisam imao; danas se više ni ne sjećam, iz kojeg razloga. U Celju pređem na drugi vlak, koji vozi dolinom Savinje i Mislinje u Dravograd, pa dalje do Prevalja. Dugotrajanu vožnju ovom vicinalnom prugom kratio sam razgledanjem lijepe i zanimljive okolice duž cijele, meni još nepoznate pruge. Oko podne stigoh u Prevalje. Tu sam po uputama predsjednika spomenute podružnice sjeo na električnu željeznicu rudokopa u Črnoj i tako uštedio pješačenje. U Črnoj posjetih odmah predsjednika podružnice, g. Uleta, čije ime nosi i kuća na Peci, koji me najljubaznije primi i dade sve potrebne upute, kazavši mi točno, kako će doći na označeni put za Pecu.

Zahvalih se i podoh cestom. Bilo je oko 13 sati. Kod nekog mosta, sjećam se, skrenuh na desno na označeni put, koji u početku vodi, držim, nekim seoskim putem. Idući jedno vrijeme, točno se držeći oznaka, izbijem na neku veliku okuku, gdje su oznake činile velik luk oko jednog brežuljka, preko kojeg su vodile u pravoj crti preko njegovog vrha stupovi sa telefonskim žicama. Bez ikakovog pravog razloga pomislih da te žice vode na planinarsku kuću, te bez daljnog razmišljanja krenem uz stupove, kako bi prikratio put, a sa uvjerenjem, da će za tim brijegom sigurno opet izbiti na planinarske oznake.

Prešavši vrh toga brijege, nisam doduše našao očekivanih oznaka, ali me to nije ni najmanje uzrujavalo. Ta, žice me vode na kuću! A osim toga rečeno mi je, da za tri sata, dakle još za vidjela moram biti na kući, pa će već stići. Osim toga preda mnom se izdigla visoka planina, čiji je vrh bio zastrt maglom. To pak ne može biti ništa drugo već Peca! I išao sam dalje. Do malo se na nebu skupiše oblaci, a sunce se sve više bližilo zapadu. Tako dodođ, slijedeći žice, u jedno selo. Na česmi sam našao nekoliko žena. Upustih se s njima u razgovor. I ako smo, kako neki tvrde, jedan narod sa tri plemena, ja sam od cijelog našeg razgovora, koji se odvijao u jezicima samo dvaju plemena, na koncu od svega razumio jedva toliko, da ova planina, čiji je vrh zastrt maglom, nije Peca, već da se Peca nalazi za četvrt kruga u desno. Sad mi je bilo sve jasno, samo ne to, kako će ipak stići na označeni put i na planinarsku kuću na Peci. U tom je pridošlo neko momče i ponudilo mi se, da će me izvesti na pravi put.

Putem sam od tog momka doznao sve što do sada nisam znao, pa tako i to, da telefonske žice ne vode na Pecu. Već je pao sumrak, kada me je moj vodič doveo do označenog puta, odakle mi je do kuće ostalo još 1 i pol do 2 sata hoda. Bilo je već 17 sati, i ja sam već davno morao biti na kući! Vodič mi je rekao, da dalje vodi put sve kroz šumu i da je dobro označen, pa mogu bez brige nastaviti sam dalje. Oprostih se s njime, dadoh mu malu odštetu i oba krenusmo svaki svojim smjerom.

(Nastaviti će se.)